

(C. Knobloch), jejímu pohledu na dobu, v níž žila, na myslitele, kteří jí byli blízcí (o vztahu H. Arendtové k W. Benjaminovi hovořil např. Michael Löwy z Paříže) a na úlohu intelektuálů ve společnosti (Wolfgang Pohrt, Stuttgart).

Prominentním hostem vídeňského sympozia byla Agnes Hellerová (profesorka na New School for Social Research, žačka Georga Lukáče). Název její přednášky „Women in Dark Times“ parafrázoval titul jedné z úvah, které Arendtová napsala na sklonku 50. let: *Von der Menschlichkeit in finsternen Zeiten*. Hellerová se v ní pokusila podat odborný i lidský portrét H. Arendtové jako ženy, která žila v temných časech a která částí své literární tvorby zachycovala portréty lidí žijících v temných časech (Walter Benjamin, Bertolt Brecht aj.). Za klíčový označila Hellerová problém identity, který Arendtová sama z řady hledisek (žena, intelektuálka, Židovka, emigrantka) bolestivě prožívala. Významná je afinita s dvěma postavami, které v jistém smyslu představovaly pro Arendtovou životní vzor. Byla to Rosa Luxemburgová, jejíž životní postoj vysoce oceňovala, ačkoliv se neztotožňovala s její politikou, a především Rahel Varnhagenová, německá Židovská spisovatelka období romantismu (Arendtová se jí zabývala od 30. let a věnovala jí knižní monografii, která vyšla v roce 1958 pod názvem *Rahel Varnhagen: The Life of a Jewess*).

V práci o Rahel Varnhagenové Arendtová poprvé formulovala tzv. pária-koncept (Concept of Pariah), který je relevantní jak ze sociologického, tak i z etického hlediska. Tomuto konceptu byla na sympoziu věnována

velká pozornost. Vedle A. Hellerové se jím zabývala především Eleni Varikasová z Paříže, která upozornila na to, že je využitelný nejen při zkoumání historického problému Židovské asimilace, ale je širěji aplikovatelný jak při analýze postavení různých etnik, tak i např. ženské části populace vůbec. Etickým komplementem páriovského konceptu H. Arendtové je maxima, nezalhávat svoji páriovskou identitu, aktivně se obhajovat a kriticky distancovat od společnosti, která lidi do tohoto neplnoprávného postavení staví. Jedině to je pro Arendtovou cesta ke skutečné svobodě, o kterou celým svým životem a dílem usilovala.

Dílo H. Arendtové se dnes těší značnému zájmu nejen odborné, ale i širší veřejnosti a je stále znovu vydáváno. Z poměrně rozsáhlé sekundární literatury zasluhuje pozornost zejména obsáhlá biografická studie její žačky Elisabeth Young-Bruehlové nazvaná *Hannah Arendt, For Love of the World* (1982) a monografie Karla-Heinze Breiera *Hannah Arendt zur Einführung* (1992). U nás v Čechách je H. Arendtová zatím známá především jako autorka práce o původu totalitarismu a jako myslitelka, která měla výrazný vliv na pozdní dílo Jana Patočky (*Kacířské eseje o filosofii dějin*). Teprve v tomto roce dostává český čtenář možnost seznámit se s pronikavým a provokujícím způsobem jejího myšlení prostřednictvím výběru z knihy *Between Past and Future* (1961), který v českém vydání dostal název *Krize kultury*.

Jiří Šubrt

Sociálně vědní archiv v Kostnici a jeho přínos pro rekonstrukci teorie sociálního jednání

Sozialwissenschaftliches Archiv Konstanz funguje v rámci Kostnické univerzity již dvě desetiletí. Jeho počátky spadají do roku 1974 a jsou spojeny s osobou Carla Mayera (1902-1974), který ve školním roce 1973/74 na Kostnické univerzitě vyučoval jako hostující profesor. Mayer byl do značné míry ovlivněn dílem M. Webera a je znám jako badatel v oblasti teorie náboženství. V roce 1933 byl nucen odejít z Německa do USA a zde v New

Yorku působil na univerzitě v exilu - New School for Social Research. Jako vedoucí oddělení sociologie určoval spolu s A. Salomonem a později A. Schützem dominantní orientaci tohoto pracoviště. Po válce byli Mayerovými žáky mj. i Peter Berger a Thomas Luckmann, kteří s ním a spolu s H. Wagnerem spolupracovali v 50. letech na rozsáhlém výzkumném projektu *Religion in Germany Today*, financovaném Rockefeller Foundation. Na sklonku svého života přichází Mayer s myšlenkou shromažďovat vědecké pozůstalosti lidí, kteří byli v 30. letech nuceni

emigrovat. Z rozhovorů Mayera s T. Luckmannem a jeho tehdejšími kostnickými asistenty Richardem Grathoffem a Walterem M. Sprondeltem vznikla idea založit archiv, který by shromažďoval písemnosti tohoto druhu. Smutnou shodou okolností se právě Mayerova pozůstalost stala prvním archivním materiálem.

V začátcích řídil činnost archivu W. Sprondel. Vedle Mayerových písemností se počátečními zisky tohoto pracoviště staly originály nebo fotokopie pozůstalostí Alberta Salomona, Alfreda Schütze a Felixe Kaufmanna. Osobnost C. Mayera a jeho spojení s New School for Social Research vedly k orientaci na autory, kteří svou vědeckou práci přispěli k teorii sociálního jednání. Je pochopitelné, že budování archivu vyžadovalo nemalé finanční náklady. Pozitivní roli v prvních pěti letech sehrála především podpora ze strany Fritz Thyssen Stiftung, dále od Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) a Stiftung Volkswagenwerk. Poté, co odešel W. Sprondel na Univerzitu v Tübingen a R. Grathoff do Bielefeldu, stává se v roce 1979 vedoucím archivu Ilja Šrubář. Kontakty s Kostnicí nadále udržuje zejména R. Grathoff, který v Bielefeldu vytvořil oddělení, obhospodařující pozůstalost Florianu Znanieckého.

Cílem archivu se stalo shromažďovat vědecké pozůstalosti a jiné dokumenty podobného charakteru a současně formou výzkumných projektů rozvíjet s tím související badatelskou činnost. Dominantní postavení mezi archiváliemi mají písemnosti vědecké emigrace z 30. let, vedle toho jsou ovšem uchovávány i materiály, u kterých by jinak hrozilo nebezpečí ztráty či zničení, a také fotokopie pozůstalostí, jejichž originály jsou uloženy jinde nebo jsou těžko dostupné. Koncepční orientace je dána snahou o rekonstrukci původních konceptů teorie sociálního jednání a o jejich další rozpracování. K úkolům archivu patří:

a) Vyhodnocování a zpracování pozůstalostí. Archivované materiály jsou zpracovávány tak, aby bylo možné je buď publikovat přímo, anebo aby s jejich obsahem byla odborná veřejnost seznámena prostřednictvím nových studií. Záměrem této činnosti je os-

větlit některé dosud málo známé nebo neznámé úseky dějin sociálních věd. Výsledkem je např. postupné zveřejňování vědecké korespondence a doposud neotištěných rukopisů, ale také řada článků, příspěvků a knih soudobých autorů. Zmínku v této souvislosti zasluhují např. sborníky *Alfred Schütz und Idee des Alltags in den Sozialwissenschaften* (ed.: W. M. Sprondel a R. Grathoff) z roku 1979 a *Alfred Schütz: Neue Beiträge zur Rezeption seines Werkes* (ed.: E. List a I. Šrubář) z roku 1988.

b) Realizace výzkumných projektů a kolokvií. Ke koncepci archivu patří výzkumná práce, která má nejen teoretický charakter (projekty: *Theorie sozialen Handelns in der Diskurs zwischen Alfred Schütz und Talcott Parsons, Historisch-systematische Rekonstruktion der Kulturtheorie von Theodor Litt* aj.) ale též empirickou dimenzi (např. výzkum sociálně institucionálního pozadí emigrace, emigračních drah apod.). K tomu se dále řadí pořádání odborných zasedání věnovaných vybraným tématům (např. *Max Weber und die Dynamik der gesellschaftlichen Rationalisierung* (1977), *George Herbert Mead und das Problem der Zeit in den Sozialwissenschaften* (1979)) a jiné akce (v roce 1991 archiv připravil pro knihovnu Kostnické univerzity výstavu *Wissen im Exil: Dokumente zur Soziologiegeschichte*).

c) Výzkum německy mluvící emigrace. Zvláštní pozornost je věnována životním osudům a vědeckým kariérám lidí, kteří museli po roce 1933 emigrovat. Zkoumá se otázka, co se stalo s jejich věděním, jaký byl jejich vliv a podíl na tehdejšímu pohybu idejí, jak probíhal transfer myšlenek a názorů z Evropy do USA a odtud po válce zpět na starý kontinent. Sleduje se i problém institucí, životního pozadí emigrace a přizpůsobení. Tento směr bádání odráží sborník *Exil, Wissenschaft, Identität: Die Emigration deutscher Sozialwissenschaftler 1933-1945* (ed.: I. Šrubář) z roku 1988, obsahující studie o New School, Frankfurtském institutu pro sociální výzkum, Lazarsfeldově skupině a Mannheimově okruhu.

Z vědců příslušejících k New School for Social Research jsou v kostnickém archivu vedle

Carla Mayera a A. Schütze zastoupení alespoň určitou částí své pozůstalosti tyto autoři:

Albert Salomon (1891-1966). Od svých studií v Heidelbergu byl v přátelských vztazích s G. Lukácsem a K. Mannheimem. Ve 20. a 30. letech působil na vysokých školách v Berlíně a v Kolíně nad Rýnem, od roku 1935 na New School. Salomonovo dílo obsahuje sociologické studie k problematice intelektuálů, revolučních hnutí, literatury a dějin formování sociologického myšlení.

Aron Gurwitsch (1901-1973). Zabýval se fenomenologickou konstituční analýzou, problematikou teorie poznání a vědy. Gurwitsch emigroval po roce 1933 nejprve do Paříže, kde vyučoval na Sorboně, později přednášel na univerzitách v USA. V roce 1959 se stal na New School nástupcem A. Schütze.

Felix Kaufmann (1895-1949). Předmětem jeho odborného zájmu byla filozofie práva, matematika, logika a metodologie sociálních věd. Kaufmann byl soukromým docentem na Vídeňské univerzitě, byl ve spojení s Vídeňským kruhem a zabýval se Husserlovou fenomenologií. V roce 1938 emigroval přes Paříž a Londýn do USA.

Adolph Lowe (1893). Od roku 1941 působil na New School jako profesor ekonomie.

Helmuth R. Wagner (1904-1989). Studoval na New School a účastnil se Mayerova poválečného výzkumu náboženství v Německu. Wagner napsal mnohastránkovou biografii A. Schütze, která je uložena v kostnickém archivu a doposud nebyla vydána.

Vedle spolupracovníků New School for Social Research jsou z řad exilových autorů v Sociálně vědním archivu zastoupeni: Karl Mannheim (1893-1947), Paul F. Lazarsfeld (1901-1976), Hans H. Gerth (1908-1978), Paul Honigsheim (1885-1963), Franz Pariser (1895-1974), Joseph A. Schumpeter (1883-1950), Karl R. Popper (1902).

Kromě toho je zde možné najít i materiály Maxe Webera (k editorům Weberových sebraných spisů *Gesamtausgabe* patří profesor Horst Baier z institutu sociologie na Kostnické univerzitě), Georga H. Meada a Alfreda Vierkandta.

K novým přírůstkům archivu patří sbírka Benity Luckmannové (1925-1987), určená pro

plánovanou, ale nerealizovanou studii o historii New School for Social Research. Obsahuje korespondenci, biografické údaje, rozhovory a mnoho dalšího materiálu, týkajícího se A. Johnsona, A. Loeweho, J. Marschaka, G. Colma, M. Ascoliho, H. Staudingera, K. Riezlera, A. Brechta, H. Simonse, A. Salomoma, C. Mayera a E. Gumbela.

Dominantní postavení v rámci kostnického archivu patří ovšem pozůstalosti po Alfredu Schützovi, tvořící Alfred Schütz-Gedächtnis-Archiv. Schütz (1899-1959), který je dnes uznáván jako zakladatel fenomenologické sociologie, se narodil ve Vídni, kde také vystudoval a pracoval jako bankovní úředník. Jeho odborný zájem byl orientován na rozumějící sociologii Maxe Webera, k níž přistupoval kriticky, ovlivněn nejprve H. Bergsonem, později výrazně E. Husserlem. Schütz v roce 1938 emigroval přes Paříž do USA, kde od roku 1939 pracoval v oblasti bankovníctví. Od roku 1943 přednášel na New School for Social Research a v roce 1952 zde získal nejprve katedru sociologie, později filozofie.

V roce 1976 získal kostnický archiv mikrofilm s Schützovou pozůstalostí, obsahující rukopisy statí, studií a přednášek. Dalším ziskem byla Schützova sbírka odborných časopisů a jeho soukromá newyorská knihovna (cca 3 000 svazků), která byla zakoupena díky podpoře DFG. Tato knihovna vznikala postupně zhruba od roku 1918, tzn. již ve Vídni, dále během pařížského pobytu a působení v USA. Zvláštní pozornost zasluhuje zejména ty svazky, které Schütz podrobně studoval a ve kterých je možné najít řadu jeho rukopisných poznámek. Celou kolekci doplňují ještě materiály (cca 10 000 stran) získané od Ilse Schütz, obsahující osobní a životopisné dokumenty, korespondenci, rukopisné koncepty přednášek a obsáhlou sbírku separátních tisků, které Schützovi zasílali jeho vědečtí kolegové. Ze všech těchto písemností lze nyní poměrně přesně rekonstruovat Schützovy odborné kontakty i to, jaký ohlas nacházely jeho myšlenky u současníků.

Velkou zásluhu má kostnický archiv na zveřejňování a zpřístupňování Schützova díla. Připomeňme si, že Schütz vydal během svého života, a to ještě ve Vídni v roce 1932, knihu

Der sinnhafte Aufbau der sozialen Welt. Další knihy se objevují až díky zpracování Schützovy literární pozůstalosti, a to nejprve v letech 1962-1966 jako *Collected Papers I-III*, které byly německy vydány v roce 1971 jako *Gesammelte Aufsätze* (vše v nakladatelství Nijhoff v Haagu, jež je známé vydáváním edice Husserliana, kterou založil H. L. van Breda). V roce 1970 vychází *Reflections on the Problem of Relevance* (ed.: M. Zaner, německy 1971: *Das Problem der Relevanz*). Úroveň zájmu o Schützovo dílo koncem 60. let dokládá sborník esejů, věnovaných jeho památce, který pod názvem *Phenomenology and Social Reality* uspořádal a v roce 1970 vydal Maurice Nathanson.

Na základě materiálů z Schützovy pozůstalosti, které jsou nyní uloženy v kostnickém archivu, vydal T. Luckmann dvojdielné *Strukturen der Lebenswelt* (1975, 1984). K publikacím, které se zrodily díky Schützovu archivu, se řadí korespondence s Parsonsem, obsažená ve svazcích *Alfred Schütz-Talcott Parsons: Zur Theorie sozialen Handelns* (ed.: W. M. Sprondel) z roku 1977 a *The Theory of Social Action* (ed.: R. Grathoff) z roku 1978, a rovněž korespondence s A. Gurwiche: *Alfred Schütz Aron Gurwitsch Briefwechsel* (ed.: R. Grathoff) z roku 1985. V roce 1981 vydal I. Šrubař Schützovy rané manuskripty pod názvem *Theorie der Lebensformen*, v roce 1982 vyšla v překladu H. Wagnera kniha *Life Forms and Meaning Structure*.

Velký význam pro recepci Schützova myšlenkového odkazu má pochopitelně sekundární literatura, přinášející nové poznatky a nové pokusy o interpretaci jeho teoretické

koncepce. Zde sehrávají významnou úlohu právě badatelé spolupracující s kostnickým archívem. Jedním z posledních, i když jistě ne definitivním pokusem o rekonstrukci Schützova díla, je Šrubařova práce *Kosmion: Die Genese der pragmatischen Lebenswelttheorie von Alfred Schütz* z roku 1988.

K úkolům, na které se archiv v současné době zaměřil, patří souborné vydání Schützových spisů v 8 svazcích: 1. K základům sociálních věd, 2. Teorie žitého světa, 3. Teorie relevance, 4. Fenomenologické a filozofické spisy, 5. Fenomenologie hudby, 6. Materiály z pozůstalosti, 7. Přednášky, 8. Korespondence. Vedle známých věcí by spisy měly obsahovat i některé doposud nepublikované práce (např. studii *Das Problem der Personalität in der Sozialwelt* z roku 1936 nebo Schützovu korespondenci s E. Voegelinem). Cílem tohoto vydání je změnit doposud převládající model prezentace Schützovy tvorby, jak je znám z *Collected Papers*, a sestavit toto dílo znovu, na základě nových znalostí o jednotlivých vývojových etapách a dobových kontextech.

Za dvě desítky let své existence se Sociálně vědní archiv v Kostnici podílel mnoha cennými příspěvky na zachycení a objasnění významných kapitol vývoje sociálních věd, zasloužil se o zveřejnění řady nepublikovaných rukopisů a významnou měrou přispěl k rekonstrukci původních teoretických konceptů. Materiály, které má archiv v současné době k dispozici, představují záruku zajímavé a přínosné práce i pro další desetiletí.

Jiří Šubrt

